

NBP

Centrum Pieniądza
im. Sławomira S. Skrzypka

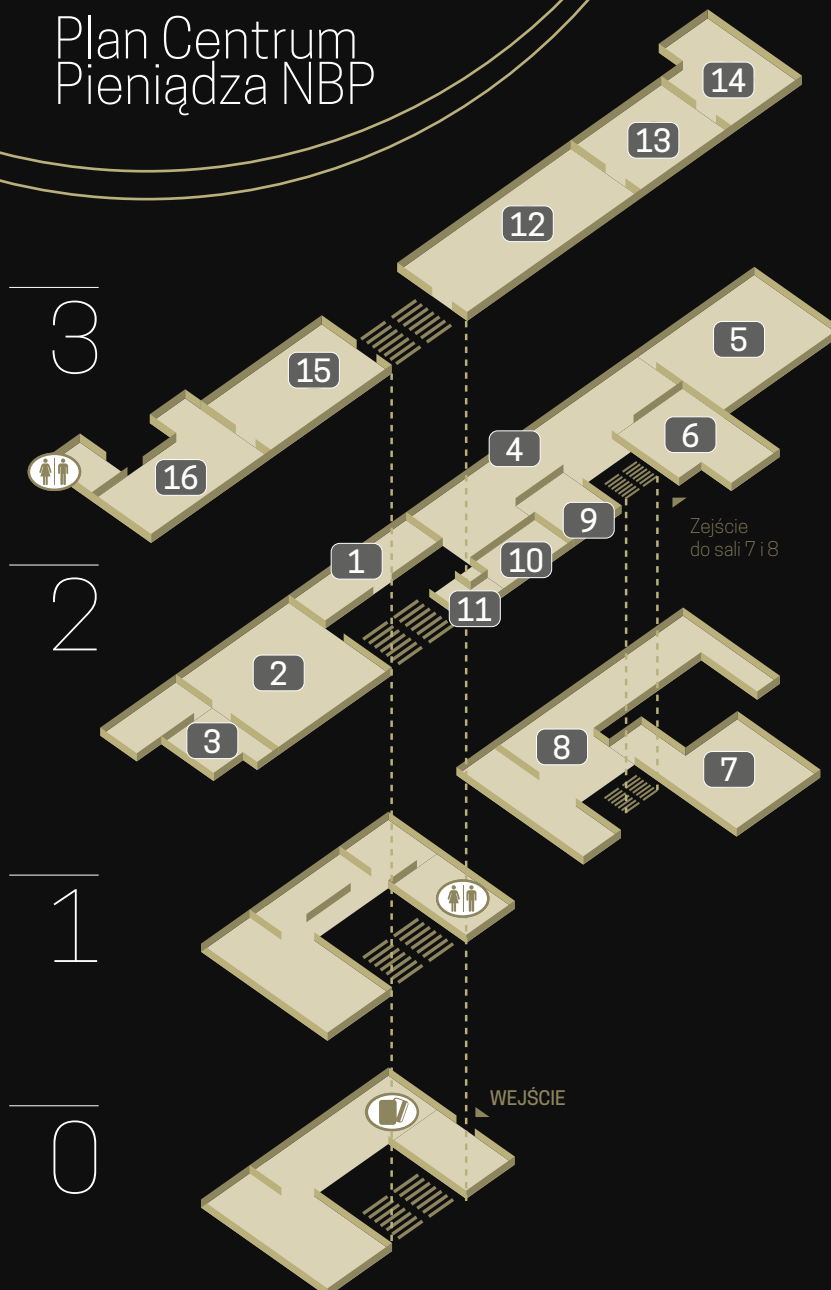
Nr 16
IV kwartał 2018 r.

Bankoteka

HISTORIA • EKONOMIA • EDUKACJA

Plan Centrum Pieniądza NBP

POZIOM 3

- 12 Giełda i rynki finansowe
- 13 Nowoczesne systemy płatnicze
- 14 Unie walutowe i gospodarcze
- 15 Twórcą i produkcja pieniądza
- 16 Pieniądz w sztuce
- Toaleta

POZIOM 2

- 1 Spotkanie z pieniądzem
- 2 Antyk-średniowieczno-nowożytność
- 3 Systemy pieniężne
- 4 Ulica Bankowa
- 5 Bank centralny
- 6 Gabinet numizmatyka
- 9 Wojny
- 10 PRL
- 11 Transformacja

POZIOM 1

- 7 Laboratorium autentyczności
- 8 Skarbiec
- Toaleta

POZIOM 0

- Recepcja

Zapraszamy na stronę www.nbp.pl/centrumpieniadza

Drodzy Czytelnicy

Jeszcze Polska nie zginęła... w zapisie nutowym stanowi tło okładki tego wydania „Bankoteki”. Na jej przedniej i tylnej stronie prezentujemy w różnych ujęciach wybitą z czystego złota kulistą monetę niepodległościową, o unikalnej wartości nominalnej: 2018 zł (!). Moneta ta jest ukoronowaniem dwunastu innych emisji okolicznościowych, które z okazji 100. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości Narodowy Bank Polski przygotowywał od 2015 r.

W dziale *Edukacja* przypominamy spuściznę naukową kolejnego znamienitego polskiego uczonego – Michała Kaleckiego, autora „Próby teorii koniunktury”. Pracy, która jedynie przez przypadek nie stała się równie znana, co dzieło Keynesa o tej samej tematyce. W kolejnym materiale z tego działu przedstawiamy relację z uhonorowania polskiej jednostki monetarnej – złotego – certyfikatem UNESCO w związku z wpisaniem złotego na Polską Listę Krajową Programu UNESCO Pamięć Świata. Wydarzenie to jest powodem do dumy dla Narodowego Banku Polskiego.

W mijającym okresie Centrum Pieniądza NBP przygotowało bogatą w treści edukacyjne wystawę „Dzieje złotego” przypominającą historię pieniądza na ziemiach polskich, począwszy od XVI wieku. Ekspozycja, towarzysząca Polskiej Wystawie Gospodarczej zainicjowanej przez Prezydenta RP Andrzeja Dudę, była prezentowana na placu Piłsudskiego w Warszawie i na dziedziń-

cu centrali NBP. Towarzyszyło jej specjalne, polsko-angielskie wydanie „Bankoteki”, które można znaleźć na portalach NBP i w Centrum Pieniądza NBP. Podobnie jak cała wystawa, tak i to specjalne wydanie „Bankoteki” pojedzie w 2019 r. do 16 oddziałów okręgowych NBP.

W dziale *Kartki z kalendarza 100-lecia niepodległości* polecamy artykuł *Banknoty złote Niepodległej – ilustracje patriotyczne*, II część cyklu *I pojawił się złoty...*, który w ciekawy i przejrzysty sposób opisuje walory i ukryte na pierwszy rzut oka symbole zamieszczane na banknotach złotych od 1918 r. Z kolei w dziale *Ekspozyty* przywracamy pamięć o nietuzinkowej działalności artystycznej Wojciecha Jastrzębowskiego – legionisty i twórcy (nie tylko) pieniądza z dwudziestolecia międzywojennego.

Po raz kolejny w tym wydaniu „Bankoteki” zaglądamy do gablot Centrum Pieniądza NBP, gdzie godne miejsce znalazł banknot kolekcjonerski o nominale 20 zł z wizerunkiem Józefa Piłsudskiego, wyemitowany z okazji okrągłej rocznicy odzyskania przez nasz kraj niepodległości.

Niech koniec roku będzie czasem zadumy nad tym, co udało się Polsce przez ostatnie 100 lat – mimo wielu niesprzyjających okoliczności – wywalczyć!

Miłej lektury

Redakcja „Bankoteki”

Edukacja

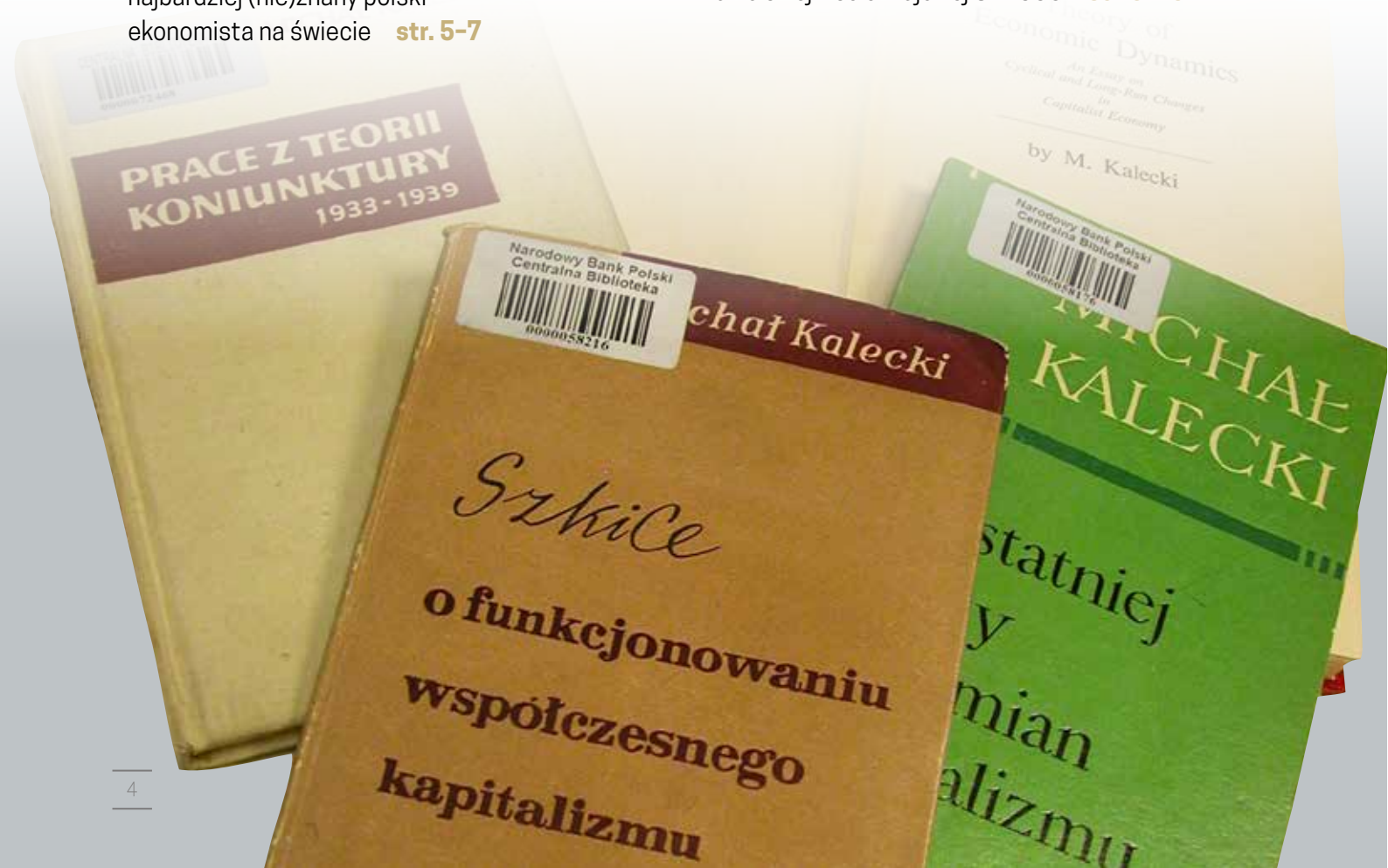
Przypominamy polskich ekonomistów 100-lecia

Michał Kalecki

– najbardziej (nie)znany polski ekonomista na świecie **str. 5-7**

Certyfikat UNESCO

Jednostka monetarna ŻŁOTY
na Polskiej Liście Krajowej UNESCO **str. 8-10**

Michał Kalecki – najbardziej (nie)znany polski ekonomista na świecie

W 1933 r. Michał Kalecki publikuje swoje dzieło *Próba teorii koniunktury* – pracę niezmiernie ważną dla ekonomii teoretycznej i praktycznej. Gdyby ta niewielka objętościowa, ale bogata w treści książka została przetłumaczona na język angielski wcześniej, zapewne studenci nauk ekonomicznych na całym świecie uczyliby się dziś o teorii Kaleckiego, a nie – Keynesa.

Michał Kalecki (1899–1970)
Fot. z książki *Michał Kalecki: Kapitalizm, Dynamika gospodarcza*,
Dzieła, tom 2, PTE, Warszawa 1980

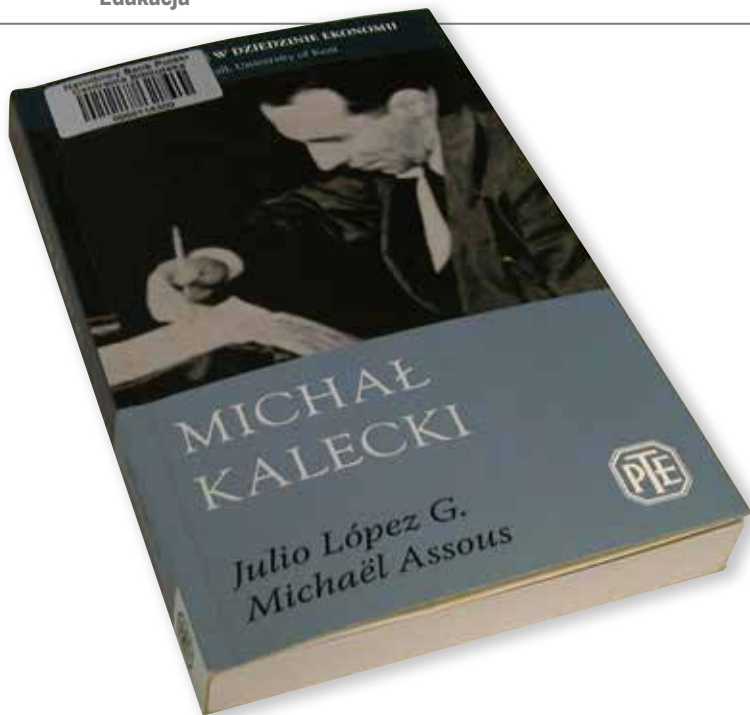
Urodził się 22 czerwca 1899 r. w Łodzi, zmarł 18 kwietnia 1970 r. w Warszawie. Był profesorem Zakładu Nauk Ekonomicznych Polskiej Akademii Nauk i Szkoły Głównej Planowania i Statystyki, członkiem rzeczywistym PAN.

Michał Kalecki przyszedł na świat w rodzinie polsko-żydowskiej. Studiował na wielu uczelniach: Politechnice Warszawskiej, Uniwersytecie Warszawskim oraz na Politechnice Gdańskiej. Żadnej szkoły wyższej nie ukończył, głównie ze względu na kłopoty finansowe. Był ekonomistą samoukiem. Od początku lat dwudziestych XX w. współpracował z magazynami ekonomicznymi, w których regularnie publikował. W 1929 r. rozpoczął pracę w Instytucie Badania Koniunktur i Cen. Pracując tam, Kalecki opracował metodę szacunku dochodu narodowego, a wraz z Ludwikiem Landauem prowadził pionierskie badania dotyczące dochodu społecznego, inwestycji oraz konsumpcji. Sporządził szacunki dla roku tzw. prosperity (1929), a także dla okresu najgłębszego kryzysu (1933)¹.

W 1933 r., już po publikacji swojej *Próby teorii koniunktury* (która w Polsce przeszła bez echa) i udziale w konferencji naukowej w Lejdzie, Kalecki uzyskał stypendium Rockefellera, po czym wyjechał w 1936 r. do Szwecji, gdzie poznał Gunnara Myrdala, ekonomistę, który kilkadziesiąt lat później podzielił Nagrodę Nobla wraz z Friedrichem Augustem von Hayekiem. Polski myśliciel udał się wkrótce do Wielkiej Brytanii, a w 1938 r. otrzymał stypendium Uniwersytetu w Cambridge.

Międzynarodowe uznanie uzyskał dopiero po opublikowaniu swej teorii w języku angielskim (*Essays in the Theory of Economic Fluctuations*) w 1939 r. Niefortunnie dla Kaleckiego tłumaczenie oryginalnej teorii ukazało się trzy lata po opublikowaniu przez Keynesa jego opus magnum, czyli *Ogólnej teorii zatrudnienia, procentu i pieniądza*. Kalecki był zatem postrzegany jedynie jako naśladowca i popularyzator idei angielskiego ekonomisty, a nie samodzielny twórca. Niektórzy

¹ J. Nowicki, *Luminarze polskiej teorii ekonomii XX wieku*, Warszawa 1991

Książka *Michał Kalecki* z serii „Wielcy myśliciele w dziedzinie ekonomii”, (wyd. PTE, 2011) przedstawia teorię gospodarki kapitalistycznej Kaleckiego. Jest to przewodnik po jego pracach wykorzystujący notatki Lópeza z wykładów Kaleckiego.

Autorzy: Julio López G. – prof. makroekonomii, Uniwersytet w Meksyku, student Kaleckiego, doktoryzował się w Polsce; Michaël Assous – prof. ekonomii, Université de Paris 1. Zbiory Centralnej Biblioteki NBP

brytyjscy naukowcy z kręgu Keynesa (mi.in sławna ekonomistka Joan Robinson) zdawali sobie sprawę z oryginalności (i pierwszeństwa) teorii Kaleckiego, co nie zmienia faktu, że wiedza ta nie stała się powszechna.

W późniejszych latach polski naukowiec pracował w Oksfordzkim Instytucie Statystycznym. Od 1946 r. zajmował stanowisko zastępcy dyrektora Działu Stabilizacji i Rozwoju w Departamencie Gospodarczo-Społecznym Sekretariatu ONZ. W 1955 r. wrócił do Polski. Przez pewien czas doradzał komunistycznemu dygnitarzowi Hilaremu Mincowi, ówczesnemu wicepremierowi. Pełnił funkcje konsultacyjne, wykładał na uczelni, zajmował się pracą teoretyczną. Zmarł w 1970 r. Jego kandydatura była brana pod uwagę do Nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii.

Wśród zainteresowań naukowych Kaleckiego należy wymienić: teorię koniunktury, kwestię dochodu narodowego i jego podziału, teorię rozwoju gospodarczego, w szczególności państw słabo rozwiniętych oraz zagadnienia związane z planowaniem gospodarczym².

Bezpośrednim impulsem do badań cyklu koniunkturalnego była dla Kaleckiego wielka depresja lat 1929–1933. Tak jak i John Maynard Keynes, polski ekonomista zastanawiał się nad przyczynami i środkami zaradczymi. Obaj zaproponowali rozwiązanie, w którym kapitalizm stałby się systemem wspomaganym w razie konieczności przez interwencje państwowe, które tworzyłyby narzędzia rozkręcające popyt.

Teoria cyklu Kaleckiego jest jedyną pełną teorią przyczyn, mechanizmu i skutków fluktuacji gospodarki rynkowej w polskiej literaturze ekonomicznej okresu międzywojennego. Na podstawowy mechanizm cyklu składa się wzajemne oddziaływanie trzech agregatowych wielkości: zysku realnego, kapitału trwałego i inwestycji³.

W okresie kryzysu, zdaniem Kaleckiego, nie jest wykorzystany w pełni ani aparat wytwórczy, ani siła robocza. Dodatkowo produkcja albo nie rośnie, albo rośnie wolniej, niż mogłaby, bo przewidywany zysk w ocenie przedsiębiorców jest za niski. Zysk byłby większy, gdyby obniżono płace, ale ogólny spadek płac spowodowałby spadek cen. Mając to na uwadze, polski ekonomista kładł ogromny nacisk na wykorzystanie istniejącego aparatu produkcyjnego jako czynnika określającego rentowność. Co więcej, według niego pełne wykorzystanie aparatu produkcyjnego pozwala zredukować lub zlikwidować bezrobocie – zasadniczy cel interwencji państwa.

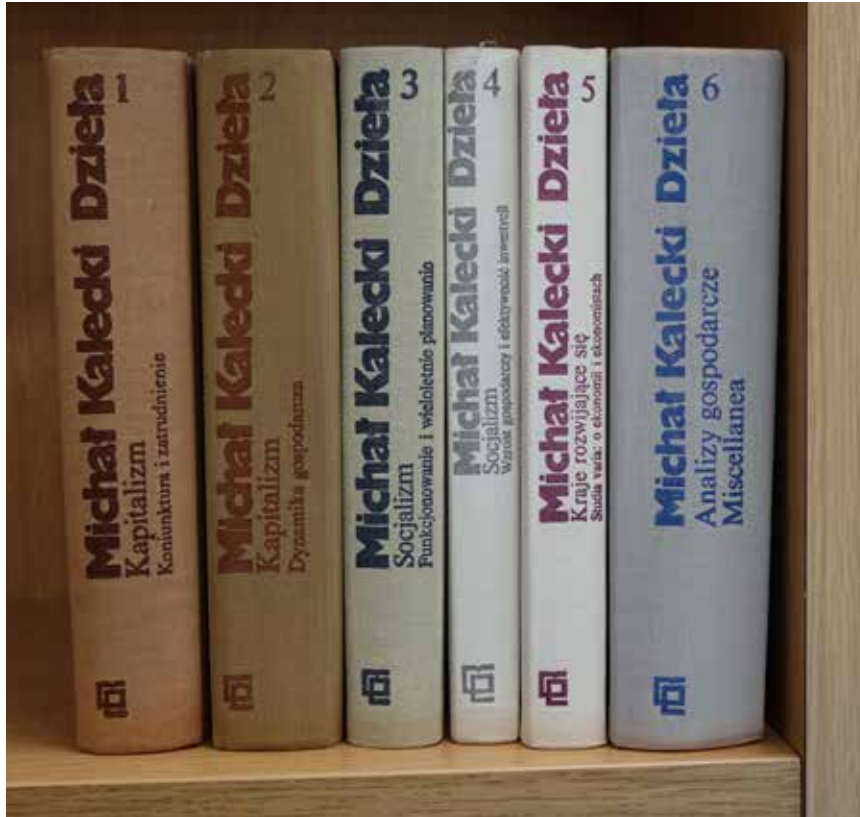
W powyższej teorii powstrzymanie się od interwencji oznacza kryzys. Kryzys natomiast powoduje wielki społeczny problem – rosnące bezrobocie, które nie powstaje w wyniku braku kapitału czy narzędzi wytwórczych, lecz ze względu na to, że aparat produkcyjny wykorzystany jest jedynie w niewielkim stopniu. W rezultacie rzesze ludzi nie mają pracy, a maszyny stoją – „bezcynnej sile roboczej odpowiada leżący odłogiem kapitał trwały”.

Jak zatem zapobiegać bezrobociu? Kalecki wymienił kilka wskazówek, które miały zapewnić politykę pełnego zatrudnienia:

- Rząd winien się podjąć inwestycji publicznych (infrastruktura drogową, szkoły, szpitale), dofinansowywania (subsydiowania) konsumpcji masowej – wszelako przyjmując założenie, że środki na powyższe cele uzyskiwane są z kredytów.

² J. Nowicki, *Luminarze polskiej teorii ekonomii XX wieku*, Warszawa 1991

³ T. Kowalik, *Historia ekonomii w Polsce 1864–1950*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1992

Dzieła zebrane Michała Kaleckiego (6 tomów) przygotowane przez PAN, wyd. PWE, 1985 r. Zbiory Centralnej Biblioteki NBP

- Należy pobudzać inwestycje prywatne poprzez łatwą dostępność kredytów (obniżka stopy procentowej), obniżanie podatków dochodowych, a także wskutek stosowania zachęt proinwestycyjnych.
- Konieczne jest zastosowanie narzędzi „sprawiedliwości społecznej”, czyli redystrybucja dochodów z warstw wyższych do niższych⁴.

Kalecki dla zilustrowania swoich tez używał bardzo często paradoksalnych porównań i argumentów. Zdaniem autora *Próby teorii koniunktury* wzrost poziomu konsumpcji nie musi automatycznie przekładać się na

⁴ M. Kalecki, *Trzy drogi do pełnego zatrudnienia* [w:] M. Kalecki, *Dzieła. Kapitalizm. Koniunktura i zatrudnienie*, t. 1, red. J. Osiatyński, Warszawa 1979

spadek oszczędności. Ta bowiem, jak by się wydawało, logiczna prawidłowość może być prawdziwa w odniesieniu do pojedynczego kapitalisty, ale zdaniem Kaleckiego, nie ma zastosowania w przypadku wszystkich. Gdy mówimy bowiem o całej klasie, pojawić się musi inna prawidłowość: zwiększenie wydatków inwestycyjnych i konsumpcyjnych prowadzi do wzrostu zysków. W jaki sposób? Oto inwestycje „finansują się same”, bo raz zaczęte, nawet jeśli finansowane są z kredytów, zwiększają strumień dochodów, a więc stanowią źródło oszczędności niezbędnych do sfinansowania inwestycji⁵. Zresztą wedle założeń Kaleckiego „samo zwiększenie konsumpcji kapitalistów prowadzi do wzrostu popytu, a więc i ich zysków, co przeczy popositemu przekonaniu, że im więcej się konsumuje, tym mniej się oszczędza”⁶. Toteż Kalecki ukuł paradoksalny aforyzm, który jest często przywoływany w literaturze przedmiotu: „Robotnicy wydają tyle, ile zarabiają, a kapitaliści – tyle, ile wydają”⁷.

Podsumowując, Kalecki przeciwstawiał się polityce zaciskania pasa, co proponowała szkoła austriacka i jej główni przedstawiciele: F. von Hayek i L. von Mises. Autor *Próby teorii koniunktury* twierdził, że państwo nie może pozostać bierne i lepiej jest przedsięwziąć pewne działania, niż nie robić nic. Państwo winno zatem z jednej strony poprzez tworzenie inwestycji, a z drugiej strony dzięki redystrybucji dochodów wspierać politykę popytową. Jest to twierdzenie zgodne z przesłaniem Keynesa, który w chwilach recesji i spadków zalecał pobudzać popyt poprzez ekspansywną politykę monetarną, czyli udzielanie łatwo dostępnych kredytów przedsiębiorcom.

- Na podstawie materiałów NBP Opracował Stanisław Gorący

⁵ T. Kowalik, *Michał Kalecki, kim był, jakim go znałem i podziwiałem*, Prace Naukowe, Akademia Ekonomiczna w Katowicach, 2006

⁶ T. Kowalik, *Michał Kalecki, kim był, jakim go znałem i podziwiałem*, Prace Naukowe, Akademia Ekonomiczna w Katowicach, 2006

⁷ M. Kalecki, *Teoria dynamiki gospodarczej*, Warszawa 1979

ZŁOTY na liście UNESCO

Polska jednostka monetarna ZŁOTY została wpisana na Polską Listę Krajową Programu UNESCO Pamięć Świata. 28 września 2018 r., w Pałacu Belwederskim odbyła się uroczystość wręczenia certyfikatu potwierdzającego wpis reprezentatywnej dla polskiej jednostki monetarnej okresu międzywojennego kolekcji „Polska jednostka monetarna – ZŁOTY – zespół monet, ich prób oraz wzorów banknotów” na wspomnianą listę. Złoty polski był znakiem ambicji i sukcesu odradzającego się państwa. Utrzymał wartość do końca II Rzeczypospolitej, będąc świadectwem pomyślnie przeprowadzonych reform, skutecznej odbudowy gospodarki, a przede wszystkim faktycznego zjednoczenia ziem polskich.

Program UNESCO Pamięć Świata

Głównym celem programu, który powstał w 1992 r., jest zwrócenie uwagi rządów i opinii publicznej na znaczenie i konieczność ochrony dokumentów o znaczeniu historycznym, stanowiących świadectwo naszej kultury i cywilizacji oraz podejmowanie działań na rzecz ich popularyzacji i szerokiego udostępniania.

Oprócz listy międzynarodowej, tworzonej od 1997 r., prowadzone są listy narodowe i regionalne. Kryteria wpisu obiektów są analogiczne do tych, jakie zostały przyjęte przez Międzynarodowy Komitet Doradczy Programu UNESCO dla Listy Światowej, i stanowią ich dostosowanie do specyfiki danego kraju.

Polska Lista Krajowa UNESCO Pamięć Świata

Wpisywane na nią od 2014 r. obiekty i kolekcje powinny przedstawiać szczególną wartość dla kultury lub historii polskiej lub innych kultur, jeśli znajdują się w zbiorach polskich instytucji. Kryteria wartościujące są stosowane zawsze na zasadzie porównawczej i w odniesieniu do unikatowości danego zbioru czy dokumentu oraz jego wpływu i znaczenia dla rozwoju kultury, zwłaszcza polskiej.

W pierwszej edycji w 2014 r. na liście znalazło się 11 zabytków polskiego piśmiennictwa,

stanowiących świadectwo ważnych dla dziejów Polski wydarzeń, osób, przemian kulturowych i cywilizacyjnych m.in.: Konstytucja 3 maja, Kronika Galla Anonima czy rękopis „Pana Tadeusza”.

W drugiej edycji polska lista została poszerzona o kolejne bezcenne dokumenty m.in.: Akt unii krewskiej, Statut Łaskiego z 1506 r. czy utwór Andrzeja Frycza Modrzewskiego „O poprawie Rzeczypospolitej”.

Tegoroczna, trzecia edycja przypada w jubileuszowym roku 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości i jest poświęcona tej rocznicy.

Wykaz obiektów wpisanych na Polską Listę Krajową Programu UNESCO Pamięć Świata III edycja

1. Józef Pawlikowski, *Czy Polacy wybić się mogą na niepodległość?*, pierwodruk z 1800 r. (Biblioteka Narodowa).
2. Towarzystwo Naukowe Krakowskie jako korzenie Polskiej Akademii Umiejętności 1815–1872–1918 – akta Towarzystwa Naukowego Krakowskiego oraz najstarsze dokumenty Polskiej Akademii Umiejętności do chwili odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 r. (Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie).
3. Henryk Sienkiewicz, *Trylogia*. Autografy powieści: *Ogniem i mieczem*, *Potop*, *Pan Wołodyjowski* (Zakład Narodowy im. Ossolińskich).
4. Zespół akt Naczelnego Komitetu Narodowego (Archiwum Narodowe w Krakowie).
5. Atlas, mapa i rękopisy Eugeniusza Romera związane z jego działalnością w procesie kształtowania granic Polski (Biblioteka Jagiellońska).
6. Dekret Rady Regencyjnej z dnia 31.X.1918 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury (Archiwum Akt Nowych).
7. Rada Regencyjna do Narodu Polskiego!, afisz 11 listopada 1918 r. (Biblioteka Narodowa).
8. Dokumenty Powstania Wielkopolskiego (Archiwum Państwowe w Poznaniu, Muzeum Historii Miasta Poznania – Oddział Muzeum Narodowego w Poznaniu).
9. Traktat Pokoju między Polską a Rosją i Ukrainą, podpisany w Rydze 18 marca 1921 r. potocznie zwany od miejsca podpisania Traktatem Ryskim (Archiwum MSZ).

Zbiory NBP

10. Akt pamiątkowy objęcia Górnego Śląska przez rząd Rzeczypospolitej Polskiej podpisany 16 lipca 1922 r. w Katowicach (Archiwum Państwowe w Katowicach).
11. **Polska jednostka monetarna – ZŁOTY – zespół monet, ich prób oraz wzorów banknotów (Narodowy Bank Polski).**
12. Stefan Żeromski, *Przedwiośnie*, autograf z 1924 r. (Biblioteka Narodowa).
13. Film Polonia Restituta (Narodowe Archiwum Cyfrowe, Filmoteka Narodowa).
14. Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza (Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce).
15. Plakaty z okresu wojny polsko-bolszewickiej (Muzeum Plakatu w Wilanowie, Oddział Muzeum Narodowego w Warszawie).
16. Polska Organizacja Wojskowa (Centralne Archiwum Wojskowe).

17. Uchwała Sejmu Królestwa Polskiego z 7 lutego 1831 r. w sprawie wprowadzenia narodowych biało-czerwonych barw (Biblioteka Polska w Paryżu).
18. Akta Wydziału Narodowego Polskiego (Muzeum Polskie w Ameryce oraz Muzeum Romantyzmu w Opinogórze).
19. Dokumenty związane z budową portu w Gdyni (Archiwum Akt Nowych, Muzeum Miasta Gdyni).

Odrodzenie złotego

Sejm RP, podejmując decyzję o wyborze nazwy polskiej waluty, przywrócił jeden z symboli polskiej państwowości. Mimo że przez stulecie złoty był jedynie jednostką obrachunkową, to od czasów króla Stanisława Augusta pomagał wizerunkowo w obudowie pozycji Rzeczypospolitej. Kościuszkowskie banknoty, monety i banknoty z czasów powstania listopadowego miały wartość symboliczną, były czymś więcej niż patriotyczną pamiątką. Świadczyły o narodowych ambicjach i żywotności idei odrodzenia państwa. Zarówno w dwudziestolecie międzywojennym, jak i po wojnie projektantami polskich znaków pieniężnych byli wybitni artyści: Józef Mehoffer, Wacław Borowski, Julian Pałka i Henryk Tomaszewski, Andrzej Heidrich, a także Edward Wittig, Stanisław Szukalski, Józef Gosławski, Jerzy Jarnuszkiewicz.

Wraz z odrodzeniem państwa polskiego ustanowienie jednolitej waluty na terytorium Rzeczypospolitej stało się koniecznością. Kwestia ta była przedmiotem ożywionej dyskusji, wśród zgłaszanych propozycji nazw były m.in. piast, pol i sarmata. Dekret Naczelnika Państwa z 5 lutego 1919 r. stanowił, że nową polską walutą jest lech. Ponieważ dekrety naczelnika wymagały zatwierdzenia przez sejm, ten skorzystał ze swoich uprawnień i nawiązując do wielowiekowej tradycji nadał polskiej walucie nazwę złoty.

Polska jednostka monetarna – ZŁOTY – zespół monet, ich prób oraz wzorów banknotów zaprezentowanych przez NBP w Belwederze podczas uroczystości wręczenia certyfikatu
Fot. Włodzimierz Dąbkowski – NBP

Trudna sytuacja gospodarcza i polityczna Polski w pierwszych latach niepodległości sprawiła, że wstrzymano się z wprowadzeniem nowej waluty. Kolejne rządy skupiły się na obronie niepodległości, organizacji sił zbrojnych i administracji, odbudowie kraju ze zniszczeń wojennych. W okresie przejściowym rolę emitenta pełniła Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa, jednakże niezwłocznie zlecono we Francji i Anglii druk nowych banknotów złotych z datą 28 lutego 1919 r. Na banknotach jako emitenta wpisano nieistniejący jeszcze wtedy Bank Polski.

Lata 1919–1923 to okres przygotowań do emisji monet, organizacji mennicy państwowej. W latach 1922–1923 przeprowadzono próbne emisje monet zaprojektowanych przez Władysława Wasiewicza i Konstantego Laszczkę. W 1923 r. Ministerstwo Skarbu wraz z Ministerstwem Wyznań i Oświecenia Publicznego zorganizowało konkurs na projekty monet groszowych (zwy-
cięzca Wojciech Jastrzębowski – zob. artykuł

o nim na str. 21) i złotych (zwycięzca Tadeusz Breyer). Władze odrodzonej Rzeczypospolitej prowadziły bardzo konsekwentną politykę propagandową, umieszczając na znakach pieniężnych postacie symbolizujące walkę o niepodległość (Tadeusz Kościuszko, ks. Józef Poniatowski, Emilia Plater, Józef Piłsudski) i przypominając wydarzenia istotne dla polskiej historii (koronacja Bolesława Chrobrego, uchwalenie Konstytucji 3 Maja). Rocznicę odzyskania niepodległości upamiętniono monetą przedstawiającą Nike, a na rewersie monety przypominającej wymarsz legionów z Krakowa znalazł się strzelecki orzeł.

W XXI w. może się nam wydawać, że polski złoty jest oczywistym elementem na mapie monetarnej Europy. Warto jednak pamiętać, że historia mogła potoczyć się inaczej. Tym bardziej cieszy inicjatywa, dzięki której polska spuścizna narodowa, w tym polski złoty, zostanie zapamiętana przez świat.

■ Marlena Koter

Wystawa plenerowa „Dzieje złotego”

28 września 2018 r. na placu Piłsudskiego w Warszawie odbyło się otwarcie plenerowej wystawy „Dzieje złotego”. Ekspozycja towarzyszyła Polskiej Wystawie Gospodarczej ukazującej historię polskiej gospodarki na przełomie minionego stulecia - projektu zainicjowanego przez Prezydenta RP Andrzeja Dudę.

Przygotowana merytorycznie przez zespół Centrum Pieniądza NBP ekspozycja otrzymała dzięki firmie At Work wyjątkową oprawę – ma kształt trzech zachodzących na siebie przestrzennie złotych monet. W ich wnętrzu, w blokach tematyczno-chronologicznych, zwiedzający mogą prześledzić – począwszy od XVI w. – narodziny złotego, jego wzloty i upadki w wiekach XVII–XIX, aż po odrodzenie waluty w dwudziestoleciu

międzywojennym XX w. Tłem opowieści o złotym są ważne dla naszego kraju wydarzenia gospodarczo-polityczne, opisane na kolejnych planszach, bogato obudowane ciekawą ikonografią oraz wizerunkami monet i banknotów pochodzących ze zbiorów Narodowego Banku Polskiego, których oryginały można oglądać na ekspozycji stałej w Centrum Pieniądza NBP. Teksty merytoryczne uzupełniają tabele, które wyjaśniają na podstawie konkretnych

przykładów, jaka była siła nabywczą pieniądza w prezentowanych na ekspozycji okresach.

Od 9 października do 11 listopada 2018 r. ekspozycja była prezentowana na dziedzińcu głównym NBP, przy ul. Świętokrzyskiej w Warszawie. W 2019 r. będzie można ją zwiedzić w 16 miastach, w których działają oddziały okręgowe NBP.

■ Marcin Madejski

Wystawa „Dzieje złotego” na placu Piłsudskiego w Warszawie
Fot. Włodzimierz Dąbkowski – NBP

Wystawa „Dzieje złotego” na dziedzińcu NBP w Warszawie
Fot. Jacek Wownysz – NBP

Stony 12 i 13
Wystawa „Dzieje złotego” na placu Piłsudskiego w Warszawie
Fot. Włodzimierz Dąbkowski – NBP

Kartki z kalendarza 100-lecia niepodległości

I pojawił się złoty – cz. II **str. 15-19**

I pojawił się złoty...

Banknoty dwudziestolecia międzywojennego – dzieła sztuki plastycznej i nośniki symboli cz. II

Szata graficzna i symbolika banknotów obiegowych w II Rzeczypospolitej, podobnie jak treści innych form plastycznych tych czasów, pełniły ważne funkcje polityczne i społeczne. Środki płatnicze, poza walorami artystycznymi i estetycznymi, należały do tej kategorii sztuki użytkowej, która stała się ważnym nośnikiem państwowej propagandy. Jak pisał Władysław Skoczylas, wykładowca warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych: „Sztuka dzisiaj wygnana ze świątyni wdarła się na ulicę, do biura, do sklepu, do tramwaju, do dziennika, słowem wszędzie, gdzie żyje i pracuje człowiek”¹. Symbole i wizerunki prezentowane na znaczkach pocztowych, papierach wartościowych, plakatach propagandowych, a także na banknotach złotych służyły państwu do komunikowania istotnych treści obywatelom. Ikonografia banknotów emitowanych w latach 1924–1939 z jednej strony odwoływała się do historycznych tradycji, a z drugiej – prezentowała aktualny obraz Polski i pożądaną kierunek rozwoju kraju. Wizerunki królów polskich i bohaterów walk narodowyzwoleńczych służyły podkreśleniu ciągłości państwa oraz jego niepodważalnej potęgi. Z kolei symbolika i opis współczesności akcentowały rozbudowę, nowoczesność i siłę gospodarczą Rzeczypospolitej.

Te dwie odstony ideologii państwowej – tradycja i współczesny postęp – były prezentowane odpowiednio na przedniej i odwrotnej stronie banknotów, wyemitowanych w drugiej połowie lat 20. i w latach 30. Symbolika ta odzwierciedlała wizję państwa, promowaną w obozie politycznym budowanym wokół Józefa Piłsudskiego. Szczególnie w kręgach władzy sanacyjnej silne były tradycje czynu zbrojnego w obronie granic kraju, kult wodza i siły militarnej. Ten zmitologizowany obraz przeszłości uzupełniała wizja przyszłej Rzeczypospolitej – politycznie stabilnego państwa, które buduje potencjał gospodarczy i dobrobyt obywateli.

Elementy składowe takiego obrazu odradzającego się kraju warto prześledzić na przykładzie szaty graficznej wybranych banknotów

zaprojektowanych w latach 1924–1939. Autorzy tych projektów sięgali zazwyczaj po wizerunki i alegorie, które mogły być z łatwością odczytane przez społeczeństwo. Nawiązania do chwalebnej przeszłości były zazwyczaj przedstawiane na głównej stronie banknotów oraz pod postacią znaków wodnych, na których umieszczano popiersia postaci historycznych. Na biletach złotych emitowanych

20 zł, 20 czerwca 1931 r., projekt: Ryszard Kleczewski
Zbiory NBP

¹ W. Skoczylas, *Sztuka a społeczeństwo*, „Zeszyty ASP w Warszawie”, 1984, nr 4, s. 25

20 zł, 11 listopada 1936 r., projekt: Wacław Borowski
Zbiory NBP

od drugiej połowy lat 20. znalazło się aż 10 wizerunków władców Polski i bohaterów narodowych. Ich portrety były wzorowane głównie

Kazimierz Wielki (1333–1370) według rysunku Jana Matejki. Popiersie króla wzorowane na tym wizerunku, przedstawione w lustrzanym odbiciu względem oryginału, znajduje się w znaku wodnym banknotu o nominale 20 zł z 1931 r.
Wikimedia Commons

na XIX-wiecznych obrazach autorstwa Aleksandra Lessera i Jana Matejki – twórców najlepiej znanych pocztów królów i książąt polskich. Obraz Polski nowoczesnej przedstawiano na odwrotnej stronie banknotów za pomocą symboli i atrybutów o charakterze gospodarczym i kulturowym.

Rozbudowaną gamę obrazów, symbolicznie odwołujących się do sytuacji gospodarczej kraju, przedstawia banknot o nominale 20 zł z 1931 r., zaprojektowany przez Ryszarda Kleczewskiego. Atrybuty związane z bogactwem płodów rolnych i motywy ludowe to często powracające elementy szaty graficznej biletów złotych II RP. Symbole rolnictwa miały ilustrować najbardziej rozwiniętą gałąź gospodarczą państwa, której rozwój warunkował zabezpieczenie podstawowych potrzeb żywnościowych narodu i rozkwit innych dziedzin gospodarki. Na wsi mieszkało wówczas ponad 75% ogółu ludności, a dla zdecydowanej jej większości praca na roli była jedynym źródłem utrzymania.

Najczęstsze motywy graficzne banknotów tego okresu – ilustracje kłosów lub snopków zbóż, rogi obfitości i pęki owoców – wyraźnie przywoływały skojarzenia z rolnictwem i gospodarką agrarną. W centralnej części banknotu 20 zł z 1931 r. (na jego odwrotnej

stronie) artysta przedstawił postać kobiety w ludowym stroju, niosącej snopek zżętego zboża, kroczącej boso z dwójką małych dzieci. Obraz ten często jest odczytywany jako symbol „matczynej opieki” rozwiniętego rolnictwa nad przemysłem i handlem morskim, tj. gałęziami gospodarki będącymi jeszcze we wczesnej fazie rozwoju. Te ostatnie dziedziny zostały przedstawione jako dzieci: jedno z nich zilustrowano z młotem (symbol przemysłu), drugie – z modelem statku (symbol gospodarki morskiej i przemysłu stocznioowego). Harmonijny rozwój powyższych trzech gałęzi gospodarki przywołują również figury dzieci stojących na cokółkach usytuowanych symetrycznie po dwóch stronach architektonicznej ramy zwieńczonej kolumnami. Jedno z nich dźwiga snop zboża, drugie trzyma kotwicę – symbol nowych perspektyw gospodarczych kraju wynikających z odzyskania dostępu do morza.

Przemysł symbolizują dodatkowo rozmaite przedmioty, które artysta wkomponował w szatę graficzną przedniej strony banknotu – wśród nich m.in. koło zębate i młot. Gospodarkę morską ilustruje kotwica widoczna na przedniej stronie banknotu, obok koła zębatego i młota. Podobną symbolikę przywołuje rama, w której autor przedstawił portret Emilii Plater. Rama ta swoim kształtem i dekoracją

Emilia Plater w litografii Villaina wg rysunku Achille'a Devérii.
Biblioteka Narodowa (www.polona.pl)

przypomina klasyczny bulaj, czyli małe okrągłe okienko na statku.

Elementami historycznymi wkomponowanymi w szatę graficzną tego banknotu są portrety Kazimierza Wielkiego (w polu znaku wodnego) oraz Emilii Plater, której profil widnieje na przedniej stronie nominału.

Wizerunek bohaterki powstania listopadowego pojawił się dwukrotnie na banknotach wyemitowanych przez Bank Polski SA w dwudziestolecie międzywojennym. Emilia Plater była postrzegana jako symbol miłości do ojczyzny, wzór kobiecej odwagi i przykład bohaterstwa na polu walki. Emisja banknotu dwudziestozłotowego w 1931 r. upamiętniała stulecie śmierci Emilii Plater i setną rocznicę upadku powstania listopadowego. Kolejną emisję banknotu z jej portretem (11 listopada 1936 r.) zbiegła się z 18. rocznicą odzyskania przez Polskę niepodległości i wypadła tuż przed 130. rocznicą urodzin Emilii Plater (13.11.1806 – 23.12.1831). Na banknocie zaprojektowanym przez Wacława Borowskiego bohaterka została przedstawiona zarówno na głównej stronie biletu, jak i w jego znaku wodnym (profil portretu). Pierwowzorem tych wizerunków były reprodukcje portretów Achille'a Devérii, XIX-wiecznego francuskiego grafika i malarza, który stworzył dwa własne, autorskie wersje portretu bohaterki.

Na odwrotnej stronie banknotu dwudziestozłotowego z 1936 r. autor projektu umieścił personifikacje budownictwa i nauki, które zostały usytuowane po dwóch stronach prostokątnej płaszczyzny z widokiem Wawelu – symbolem polskich tradycji politycznych i kulturowych.

Wizja nowoczesnej Polski, prezentowana w szacie graficznej banknotów z lat 1924–1939, nie pomijała również innych dziedzin rozwoju gospodarczego Rzeczypospolitej. Wykorzystanie określonych symboli i personifikacji miało służyć promowaniu inwestycji wspierających rozwój różnych gałęzi przemysłu: ciężkiego, zbrojeniowego, maszynowego, lotniczego i stoczniowego. Wśród strategicznych działań państwa w tym zakresie przewidywano m.in. szybką realizację wielkich przedsięwzięć gospodarczych, takich jak budowa Centralnego Okręgu Przemysłowego w południowo-wschodniej Polsce oraz budowa portu i miasta w Gdyni.

Symbolikę nawiązującą do takiej wizji rozwoju kraju można odnaleźć na odwrotnej stronie banknotu o nominale 10 zł z 1929 r., zaprojektowanego przez Zdzisława Eichlera. Przemysł przybrał postać mężczyzny ubranego w fartuch, trzymającego młot na lewym ramieniu. Przedstawiono go w towarzystwie dwóch kobiet – uosabiających gospodarkę morską (postać trzymająca oburącz model dwumasztowca) i rolnictwo (figura ze snopem zbóż).

Wizję Rzeczypospolitej zilustrowano tutaj nie tylko za pomocą atrybutów o charakterze gospodarczym, ale również poprzez symboliczne nawiązania do innych dziedzin rozwoju państwa. Na głównej stronie banknotu

10 zł, 20 lipca 1929 r., projekt: Zdzisław Eichler
Zbiory NBP

50 zł, 1 września 1929 r., projekt: Zygmunt Kamiński
Zbiory NBP

przedstawione zostały dwie kobiece postacie ubrane w długie szaty, z aureolami wokół

głów. Postać z lewej strony – z księgą w ręce i w towarzystwie sowy – jest alegorią wiedzy (nauki), figura z prawej – przedstawiona z lirą i w towarzystwie jednorożca – to symbol sztuki.

Elementem nawiązującym do tradycji historycznej na banknocie jest profil głowy Bolesława Chrobrego, umieszczony w polu znaku

wodnego. Znanе są dwa warianty graficzne tego wizerunku (w zależności od numeru serii i daty emisji banknotu). Portret Chrobrego, inspirowany obrazem Jana Matejki, przypomina popiersie władcy widniejące również na monetach 10 zł i 20 zł, wybitych w złocie w 1925 r. według projektu Zofii Trzczińskiej-Kamińskiej.

Bolesław Chrobry (992–1025) na podstawie rysunku Jana Matejki. Popiersie króla wzorowane na tym wizerunku, przedstawione w formie prawego profilu władcy, zostało umieszczone w znaku wodnym banknotu o nominale 10 zł z 1929 r.

Wikimedia Commons

10 zł, moneta bita w złocie z wizerunkiem Bolesława Chrobrego, 1925 r. Projekt: Zofia Trzczińska-Kamińska. Moneta upamiętniała 900. rocznicę koronacji Chrobrego
Zbiory NBP

Personifikacje dwóch najważniejszych gałęzi gospodarki umieszczono także na głównej stronie banknotu o nominale 50 zł z 1929 r. autorstwa Zygmunta Kamińskiego. Z lewej strony została przedstawiona kobieca postać ubrana w ludowy strój. Alegoria rolnictwa w jednej ręce trzyma sierp, a drugą przytrzymuje okazały snop zboża. U stóp tej figury leży kosz z owocami – atrybut obfitych zbiorów i urodzaju. Po prawej stronie zilustrowano postać rzymskiego boga Merkurego z laską kaduceusza (symbol handlu). U jego stóp leżą młot i koło zębate (symbole przemysłu ciężkiego) oraz kotwica (symbol gospodarki morskiej).

Odwrotna strona banknotu akcentowała finansowe fundamenty stabilności państwa. Obrazami nawiązującymi do siły i znaczenia polskiego pieniądza były widoki dwóch warszawskich gmachów banku centralnego: XIX-wiecznego Banku Polskiego

5 zł, 2 stycznia 1930 r., projekt: Ryszard Kleczewski
Zbiory NBP

przy placu Bankowym i Banku Polskiego SA przy ulicy Bielańskiej.

Poza symboliką gospodarczą, w szacie graficznej banknotów z lat 1924–1939 znacznie częściej niż w jakiegokolwiek wcześniejszej i późniejszej emisji polskiego pieniądza zilustrowano różne wizerunki kobiet. Były to zarówno portrety (np. Emilii Plater, księżniczki Dobrawy i królowej Jadwigi²), jak również kobiece personifikacje (najczęściej symbolizujące rolnictwo, sztukę lub inne dziedziny rozwoju). Na tym tle, z całej serii banknotów Banku Polskiego SA wyróżnia się bilet o nominale 5 zł z 1930 r., zaprojektowany przez Ryszarda Kleczewskiego. Sportretowana na nim postać kobiety nie jest związana z żadnym konkretnym lub ważnym wydarzeniem historycznym

² Dwa różne wizerunki Emilii Plater pojawiły się na banknotach o nominale 20 zł z 1931 r. (portret na stronie głównej) i z 1936 r. (na przedniej stronie banknotu i w jego znaku wodnym); czeska księżniczka Dobrawa – żona Mieszka I została sportretowana na banknocie o nominale 2 zł z 1936 r., z kolei portret królowej Jadwigi widniał w polu znaku wodnego na banknocie o nominale 100 zł z 1932 r.

ani nie jest symbolicznym przedstawieniem określonego tematu. Dla projektanta banknotu ważny był nie sam temat obrazu, ale jego wartość artystyczna. Na bilecie znalazł się bowiem wizerunek Stanisławy Serafińskiej, siostrzenicy żony Jana Matejki, która pozowała mu do obrazu „Kasztelanka”, (namalowanego w 1876 r.). Fragment obrazu wybitnego malarza, wykorzystany na stosunkowo niskim nominale obiegowego banknotu, umożliwił obcowanie z „wysoką sztuką” każdemu, kto na co dzień posługiwał się tym pieniądzem. Banknot skracał dystans do dzieła sztuki, był swoistym łącznikiem między twórczością wybitnego artysty a przeciętnym odbiorcą.

Na tym właśnie polegała wyjątkowość biletów złotych wyemitowanych w dwudziestolecu międzywojennym. Ich szatę graficzną można zakwalifikować zarówno do grafiki użytkowej, jak i do grafiki artystycznej. Banknoty pełniły funkcje użytkowe, ponieważ stały się formą komunikacji między emitentem a odbiorcami, między władzą a społeczeństwem. Dobór ilustracji, przywołane wizerunki i symbole służyły do propagowania ważnych idei państwowych oraz kluczowych dla rozwoju kraju koncepcji

W polu znaku wodnego autor projektu banknotu 50 zł z 1929 r. umieścił popiersie Stefana Batoro, najprawdopodobniej wzorowane na wizerunku króla przedstawionym przez Jana Matejkę na obrazie „Batory pod Pskowem” (1872 r.). Zygmunt Kamiński przetworzył ten wizerunek, prezentując w znaku wodnym oblicze króla z profilu. Biblioteka Narodowa (www.polona.pl)

polityki gospodarczej. Z drugiej strony, banknoty dwudziestolecia międzywojennego były też dziełami sztuki plastycznej. Ich bogata symbolika, dbałość o szczegóły graficzne oraz nawiązania do dzieł wybitnych twórców czyniły je źródłem przeżyć estetycznych i świadczyły o wysokich walorach artystycznych pieniądza papierowego niepodległej Polski.

■ Anna Brzyska

Ekspozycje

Wojciech Tadeusz Jastrzębowski - twórca pieniądza

str. 21-22

Wojciech Tadeusz Jastrzębowski – twórca pieniądza

Artysta, legionista, projektant monet, rektor warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych. Propagator stylu narodowego w sztuce wysokiej i użytkowej. Jeden z bardziej zasłużonych i wpływowych twórców okresu międzywojnia.

Wojciech Jastrzębowski jest jednym z twórców współczesnej polskiej sztuki użytkowej. W latach 1904–1909 studiował na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Po ukończeniu akademii przebywał na stypendium w Paryżu. Był jednym ze współzałożycieli ugrupowania „Warsztaty Krakowskie”, które miało ambicje nadania twórczości rzemieślniczej wartości artystycznej. Uczestniczył w licznych konkursach. Jego prace zyskały uznanie i były nagradzane, m.in. projekt sarkofagu Bolesława Prusa, medal na 50-lecie powstania styczniowego, projekty mebli.

Legionista

Jastrzębowski jeszcze w trakcie studiów związał się z Organizacją Bojową PPS, później – podróżując między Krakowem i Warszawą – przemycał broń i nielegalne druki. Wybuch wojny światowej zastał go w Królestwie, do legionów wstąpił w sierpniu 1915 r. i wraz z tzw. batalionem warszawskim, który utworzyli działacze Polskiej Organizacji Wojskowej wyruszył na front. Niewątpliwie służba w legionach była doświadczeniem formacyjnym, które zaważyło na dalszych losach Jastrzębowskiego. W legionach, obok gimnazjalistów i studentów, służyli profesoro- wie, lekarze, prawnicy, dziennikarze i pisarze, a także artyści. Szczególnie liczna była właśnie reprezentacja artystów (malarzy, grafików i rzeźbiarzy) – 170 osób, w tym 89 stanowili studenci i absolwenci krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych. Antoni Kroh

Odnazka I brygady legionów „Za wierną służbę”.
Zbiory Tomusza Sikorskiego
Fot. Tomasz Sikorski

skonstatował tę „nadreprezentację” artystów wśród żołnierzy legionów pisząc, że Krakowska Akademia Sztuk Pięknych na początku XX w. była „polską uczelnią wojskową”. Z krakowskiej ASP wywodzili się min. generałowie: Henryk Minkiewicz, Czesław Jarnuszkiewicz, Kazimierz Dąbrowa-Młodzianowski, marszałek Edward Śmigły-Rydz, Józef Kordian-Zamorski, Mariusz Zaruski. Najbardziej znanym artystą dokumentującym codzienne życie legionistów był Leopold Gottlieb, który rysował obozowe epizody, portrety dowódców i kolegów-żołnierzy. Z okresu walk na Wołyniu pochodzi portret Wojciecha Jastrzębowskiego, który znalazł się na karcie pocztowej wydanej przez Naczelny Komitet Narodowy.

Dowództwo legionów było świadome, że tak liczna obecność artystów w szeregach może mieć znaczenie propagandowe. Nie ograniczono się zatem do druku kart pocztowych. Już w marcu 1916 r. w Krakowie odbyła się pierwsza z wystaw sztuki legionowej, a następnie zorganizowano w Warszawie, Lublinie i Lwowie. Zaprezentowano na tych wystawach ponad 500 prac, w tym 15 autorstwa Jastrzębowskiego – rysunki ołówkiem i akwarele. Jednakże to nie eksponowane

Wojciech Tadeusz Jastrzębowski
Pocztówka ze zbiorów Muzeum
Józefa Piłsudskiego w Sulejówku
Rys. L. Gottlieb, wydawca: Centralne Biuro
Wydawnictw NKN

na wystawach i opisane w katalogu portrety kolegów i wołyńskie pejzaże zapewniły Jastrzębowskiemu miejsce w historii polskiej wojskowości, a dwie odznaki – odznaka I Brygady „Za wierną służbę” i odznaka 4 pułku piechoty legionów.

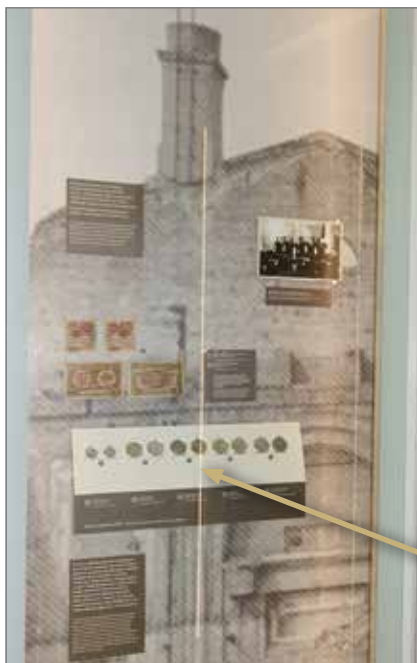
Służbę w legionach Jastrzębowski zakończył w trakcie tzw. kryzysu przysięgowego (część legionistów odmówiła złożenia przysięgi). Udał się do Krakowa, gdzie został zaangażowany przez Adolfa Szyszko-Bohusza, który kierował pracami restauracyjno-rekonstrukcyjnymi na zamku królewskim na Wawelu. Ponownie wstąpił do wojska w listopadzie 1918 r., kiedy odtwarzano pułki legionowe i w szeregach 5 pułku wyruszył na odsiecz

x Lwowa. Wojna zakończyła się dla Jastrzębowskiego w grudniu 1921 r., odznaczony orderem Virtuti Militari i Krzyżem Walecznych, w stopniu kapitana przeszedł do rezerwy i osiadł na stałe w Warszawie.

W wolnej Polsce

Jastrzębowski związał się zawodowo z warszawską Szkołą Sztuk Pięknych. Jednak jego wpływ na sztukę polską nie ograniczył się do roli profesora, a następnie rektora warszawskiej uczelni. W dwudziestolecie międzywojennym pełnił wiele prestiżowych funkcji, był wysokim urzędnikiem państwowym – dyrektorem Departamentu Sztuki w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, senatorem, należał do Rady i Komitetu Instytutu Propagandy Sztuki. Był jednak przede wszystkim jednym z tych twórców, którzy dążyli do wprowadzenia sztuki polskiej do światowego obiegu kultury. Stąd poszukiwanie „stylu narodowego” i czerpanie z takich elementów w polskiej tradycji, które świadczą o jej oryginalności i odrębności. Nie uległ trendom obecnym w sztuce początków XX w. W swojej twórczości łączył

tradycję z nowoczesnością. Jego prace charakteryzowała szczególna dbałość o wysoki poziom wykonania. Sam Jastrzębowski tak wspominał poglądy bliskich jemu twórców: „Raziło nas bezkrytyczne nieraz stosowanie motywów sztuki ludowej i stylizacja regionalna u poprzedników. Twierdziliśmy, że o odrębności naszej sztuki świadczyć może jedynie inicjatywa twórcza własna i duży zasób wiedzy zawodowo-rzemieślniczej”. Ten program konsekwentnie realizowany m.in. przez komisarzy polskich ekspozycji na światowych wystawach w Paryżu w roku 1925 i 1937 przyniósł polskim twórcom międzynarodowe uznanie i sukcesy. Wśród nagrodzonych artystów z Polski był również Jastrzębowski, który w 1925 r. zaprojektował dla pawilonu polskiego sgrafitta, reprezentacyjny hall oraz jadalnię. Styl narodowy, jedno z ciekawszych zjawisk w polskiej sztuce, był realizowany przez artystów skupionych w stowarzyszeniu „Rytm” (m.in. Zofia Stryjeńska) oraz grafików z kręgu „Ryt” (m.in. Władysław Skoczylas), objął wszystkie dziedziny sztuki; w latach trzydziestych był wspierany przez władze. Poszukiwania artystyczne spopularyzowała Spółdzielnia Rzemieślników i Artystów „Ład”, założona w 1926 r. przez profesorów i studentów warszawskiej SSP, w tym Jastrzębowskiego. W latach dwudziestych i trzydziestych Jastrzębowski zrealizował dużo prestiżowych projektów, w tym zachowane do dziś wnętrza i meble w gmachu Ministerstwa Wyznań i Oświecenia Publicznego, a także wnętrza Domu Kolejarza i Teatru Ateneum. Współpracował z Janem Koszyc-Witkiewiczem przy projekcie siedziby Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie. Jest m.in. autorem ceramicznych dekoracji frontonów pawilonu doświadczalnego. W 1929 r. zaprojektował plakat promujący Powszechną Wystawę Krajową w Poznaniu. Sukcesy, tak w Polsce jak i za granicą, jego aktywność jako teoretyka i propagatora sztuki, jednoznaczna postawa ideowa, ugruntowały pozycję Jastrzębowskiego jako jednego z bardziej zasłużonych i wpływowych artystów okresu międzywojnia. W 1935 r. zaprojektował oprawę plastyczną uroczystości pogrzebowych Józefa

Gablota w sali Bank centralny prezentująca monety zaprojektowane przez Wojciecha Jastrzębowskiego.
Zbiory NBP

Moneta 5 zł z 1930 r.
autorstwa Jastrzębowskiego
Zbiory NBP

Piłsudskiego, a także urnę na serce, płytę nagrobną (mauzoleum: Matka i Serce Syna) i kwaterę mogił żołnierskich na cmentarzu na Rossie w Wilnie.

Projektant monet

W 1923 r. Jastrzębowski został laureatem zorganizowanego przez Ministerstwo Skarbu oraz Ministerstwo Wyznań i Oświecenia Publicznego konkursu na projekt monet groszowych. Najbardziej charakterystycznym elementem jego projektu jest stylizowany orzeł. Co ciekawe, mimo wprowadzenia w 1927 r. nowego wzoru godła Rzeczypospolitej, orzeł na rewersie monet groszowych zachował postać, jaką nadał mu Jastrzębowski. W 1925 r. Jastrzębowski przewodniczył komisji, która wyłoniła laureata konkursu na projekt polskiej monety złotej. Ponownie stanął do konkursu na projekty monet upamiętniających rocznicę wybuchu powstania

listopadowego i odsieczy wiedeńskiej. Oba projekty zostały wyróżnione. Uroczyste obchody setnej rocznicy wybuchu powstania miały charakter państwowy, władze organizowały konkursy na pomniki i tablice, podjęto decyzję o sprowadzeniu prochów gen. Józefa Bema, nowe ulice otrzymywały imiona bohaterskich żołnierzy. Do tradycji czynu zbrojnego nawiązał również Jastrzębowski – na rewersie umieścił wojskowy sztandar. Do realizacji skierowano właśnie tę monetę. Artysta, proponując symboliczne upamiętnienie zrywu niepodległościowego, nie posłużył się jednak historycznym sztandarem wojska polskiego z czasów powstania. Umieszczona na konkursowym projekcie dewiza Honor i Ojczyzna znalazła się na sztandarach jednostek wojskowych i na orderze Virtuti Militari dopiero w 1919 r. Ahistoryczny sztandar Jastrzębowskiego wiązał tym samym tradycję wojskową sięgającą czasów powstania listopadowego z wojskiem odrodzonej Rzeczypospolitej.

Po wojnie

Wojnę Jastrzębowski spędził w Anglii, gdzie był animatorem życia artystycznego. Zajmował się grafiką i ilustrował wydawnictwa emigracyjne. Do Polski wrócił w 1947 r., ponownie związał się z warszawską ASP, gdzie objął katedrę architektury wnętrz. Odnowił współpracę ze spółdzielnią „Ład”. Był przewodniczącym Rady Naukowej Instytutu Wzornictwa Przemysłowego oraz przewodniczącym Rady Naukowej Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. Mimo rozlicznych funkcji i pracy dydaktycznej nie zarzucił pracy twórczej. Nadal startował w konkursach m.in. na projekty monet – jest autorem obiegowych monet o nominałach 2 zł oraz 5 zł (awers). Jest także autorem wielu projektów sakralnych – w kościołach w Wyszku, Porządziu i Imielnicy. Projektował znaczki pocztowe, medale i odznaczenia. Zaprojektowany przez Jastrzębowskiego w 1960 r. medal „Za Długoletnie Pożycie Małżeńskie” jest do dziś przyznawany parom, które przeżyły 50 lat w jednym związku małżeńskim.

■ Mateusz Sora

Monety 1-, 2-, 5-, 10-, 20- i 50-groszowe według projektu Wojciecha Jastrzębowskiego
Zbiory NBP

Medal „Za długoletnie pożycie małżeńskie”
Fot. NBP

Odkrywamy multimedia, otwieramy gabloty

„Niepodległość” z Piłsudskim

Banknot kolekcjonerski na 100-lecie odzyskania niepodległości **str. 25-26**

„Niepodległość” z Piłsudskim. O monetach i banknotach z wizerunkiem Marszałka

Narodowy Bank Polski, tak jak wiele innych instytucji, zaangażował się w obchody 100. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości. Wyjątkowe dla Polaków wydarzenie zostało przez NBP uhonorowane specjalnymi emisjami okolicznościowych znaków pieniężnych – 13 monet i banknotu.

Głównym motywem przedniej strony banknotu kolekcjonerskiego „Niepodległość” o nominale 20 zł (wprowadzonym do obiegu 31 sierpnia 2018 r.) jest wizerunek Józefa Piłsudskiego w mundurze legionowym. Szatę graficzną przedniej strony banknotu uzupełniają wizerunki pamiątkowej odznaki pierwszej brygady legionów (w górnym rogu) – odznaka w powiększeniu na s. 24 – oraz odznaka Polskiej Organizacji Wojskowej (w dolnym rogu banknotu). Na znajdującym w tle stylizowanym wizerunku Orderu Odrodzenia Polski umieszczony został czerwony napis „niepodległa”, odwzorowany z rękopisu Piłsudskiego. Głównym motywem strony odwrotnej banknotu jest flaga narodowa z umieszczonym z boku wizerunkiem awersu monet o nominałach 5 i 10 zł z 1934 r., przedstawiającym orła legionowego, wokół którego umieszczono napis: Rzeczpospolita Polska.

Nie wszyscy wiedzą, że wizerunek Piłsudskiego był wykorzystywany na banknotach i monetach wielokrotnie. Na banknocie (o nominale 10 zł) po raz pierwszy znalazł się w dopiero 2008 r., z okazji 90. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości. W 2014 r., z okazji 100. rocznicy utworzenia Legionów Polskich, wyemitowano natomiast banknot o nominale 20 zł. Co ciekawe, wykorzystany przy tym projekcie wizerunek Piłsudskiego wzięto z niezrealizowanego projektu

banknotu o nominale 5 000 000 zł z serii „Wielcy Polacy”.

Z kolei na monetach Piłsudski pojawił się już w okresie międzywojennym. Rewers różnych monet przedstawiał wtedy profil głowy Marszałka, i tak monety z jego wizerunkiem o nominale 2 zł emitowano w roku 1934 i 1936, monety o nominale 5 zł – w latach 1935, 1936 i 1938, a monety 10-złotowe – w latach 1934–1939. W 1934 r. wprowadzono do obiegu monety wybite w 20. rocznicę wymarszu pierwszej kompanii kadrowej.

Wykorzystano tu ten sam wizerunek rewersu przedstawiający profil głowy Piłsudskiego. Na awersie umieszczono natomiast stylizowany orzełek legionowy – graficzny symbol legionów. Autorem tego symbolu był Czesław Jarnuszkiewicz, który przedstawił orła z wysoko wzniesionymi skrzydłami, trzymającego w szponach tarczę Amazonek, zwaną peltarionem. Na tarczy litera „L”, wpisana w tarczę herbową typu szwajcarskiego, symbolizuje legiony. Monety wyemitowano w nominałach 5 i 10 zł.

Gabłota w sali Twórci i produkcja pieniądza z banknotem o nominale 20 zł z wizerunkiem Józefa Piłsudskiego
Fot. NBP

Banknot okolicznościowy 20 zł z wizerunkiem Józefa Piłsudskiego
Zbiory NBP

W okresie dwudziestolecia międzywojennego wizerunek Piłsudskiego znalazł się również na monetach próbnych, które nie

weszły do powszechnego obiegu. W 1922 r. wybito monetę o nominale 100 (marek) bez nazwy waluty, przedstawiającą profil głowy

„Dziadka”. W 1934 r. moneta z orłem legionowym została wybita w postaci klipy – monety czworokątnej.

W okresie powojennym, dopiero w 1988 r., wizerunek Piłsudskiego znalazł się na monecie wybitej z okazji 70. rocznicy odzyskania niepodległości przez nasz kraj. Rewers monety przedstawia głowę naczelnika państwa z profilu. Srebrna moneta o nominale 50 000 zł została wybita w dwóch typach – stemplem zwykłym i lustrzanym. Jeszcze przed denominacją w 1990 r. zaprojektowane zostały monety o nominacjach 100 000, 200 000, 500 000 i 1 000 000 zł. Na rewersie bitych w amerykańskiej mennicy Solidarity Mint monetach również widnieje popiersie Piłsudskiego.

W 2008 r. Narodowy Bank Polski wyemitował monety z okazji 90. rocznicy odzyskania niepodległości. Rewers monet o nominacjach 50 i 200 zł przedstawia wizerunek Komendanta na koniu. 20 zł wprowadzone do obiegu w 2010 r. z okazji 90. rocznicy Bitwy Warszawskiej przedstawia na awersie twarz Piłsudskiego. W 2015 r. znajome spojrzenie Marszałka patrzyło na nas z wyemitowanych przez NBP monet o nominacjach 10 i 100 zł. Wizerunek Piłsudskiego pojawił się jeszcze dwukrotnie na rewersach monet związanych z 100. rocznicą odzyskania niepodległości.

Z przedstawionych informacji jasno wynika, że rozpisywanie konkursu na „Twarz polskiej niepodległości w numizmatyce” nie jest potrzebne. Ta twarz ma charakterystyczne wąsy i patrzy badawczo na kolejne pokolenia rodaków.

■ Marcin Madejski

Bankoteka

Magazyn Centrum Pieniądza NBP
im. Sławomira S. Skrzyпка

Wydawca:

Departament Edukacji i Wydawnictw

Adres:

ul. Świętokrzyska 11/21,
00-919 Warszawa
tel. 22 185 25 25
centrumpieniazda@nbp.pl

Redakcja:

Stanisław Gorący
Współpraca: Anna Brzyńska, Marlena Koter, Marcin Madejski, Antonina Marnic, Małgorzata Sołtysiak, Mateusz Sora, Jacek Wownysz

Fotografie:

Włodzimierz Dąbkowski, Jacek Wownysz – NBP, Zbiory NBP, Wikimedia
Opracowanie graficzne:
Piotr Kotela

NBP

Centrum Pieniądza
im. Sławomira S. Skrzypka

Zapraszamy

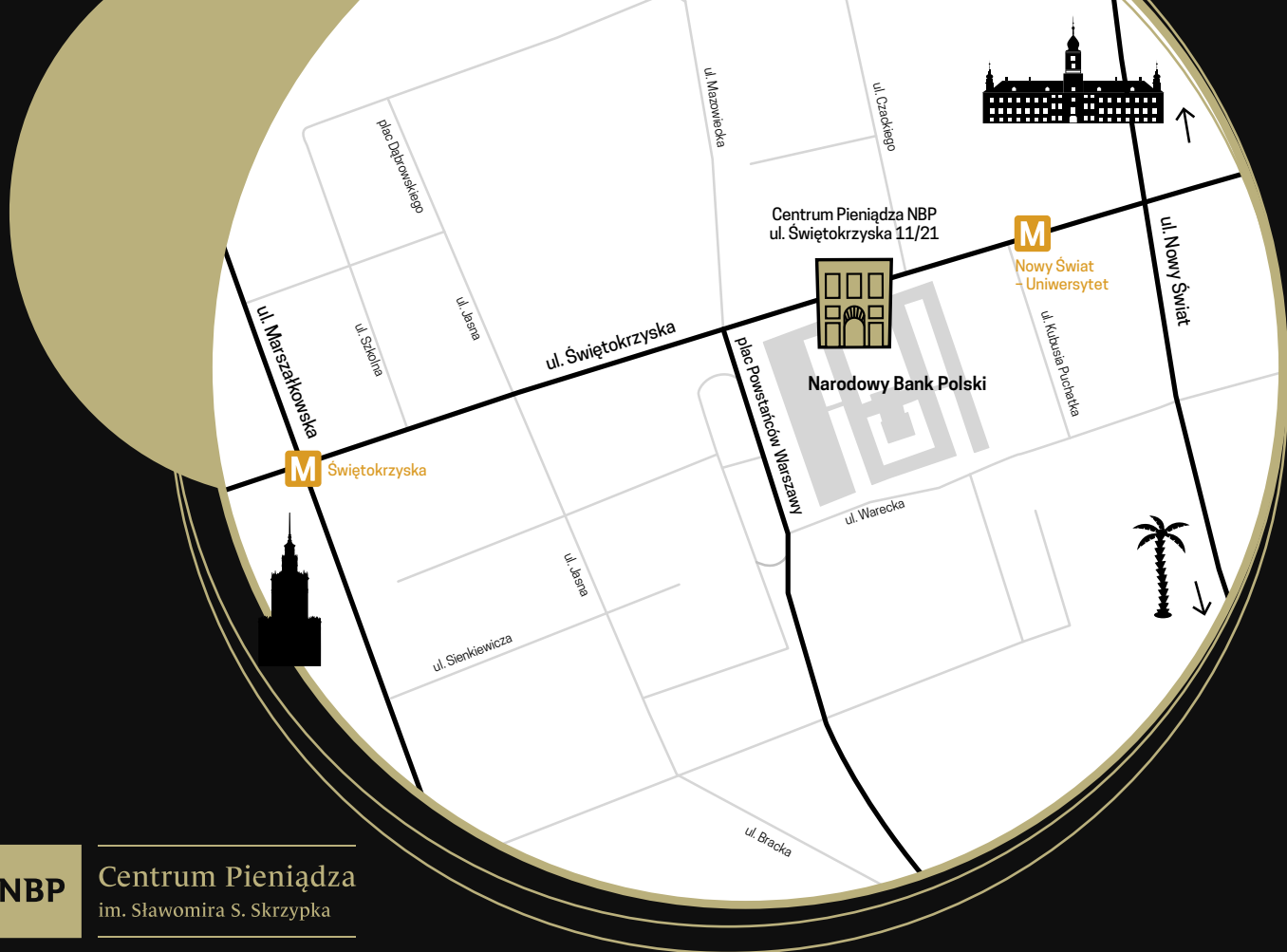
wtorek – środa 10–18
czwartek – 10–20
piątek – niedziela 10–18
poniedziałek – nieczynne

ul. Świętokrzyska 11/21
00-919 Warszawa

Rezerwacje dla grup zorganizowanych: 22 185 25 25
Zwiedzanie indywidualne nie wymaga rezerwacji

Wstęp bezpłatny!

Zapraszamy na stronę www.nbp.pl/centrumpieniadza

Poznaj fascynujący świat pieniądza!

HISTORIA • EKONOMIA • EDUKACJA

Zapraszamy na stronę www.nbp.pl/centrumpieniadza